

*Лапиніна О. Л.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО УСНОГО ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні аспекти німецько-українського усного перекладу. Продуктом усного перекладу є адекватний цільовий текст, який має бути доступним та зрозумілим адресатові. Залежно від комунікативної ситуації та її елементів можуть значно різнитися стратегічні рішення, до яких вдається перекладач. Серед основних стратегій та способів усного перекладу розрізняємо транслювання, парафразування, компресію, фокусування, розгортання, генералізацію, логічну обробку інформації з подальшими умовиводами, сегментацію та контроль перекладу. Всі ці стратегії, спрямовані на продукування адекватного цільового тексту, повинні поєднуватися перекладачем у процесі перекладу. На відміну від письмового перекладу, процес редагування в усному перекладі відбувається безпосередньо під час збереження та передачі почутого та перш за все полягає у врегулюванні співвідношення релевантної та надлишкової інформації. З огляду на те, що він є «вимушеною необхідністю», перекладач-глухач повинен передати інформацію адресатові ефективно та стисло з мінімумом часових затрат. Завданням перекладача у цьому разі є трансформація змісту тексту німецькою мовою у структурний, синтаксично чіткіший, лексично точніший та стилістично правильний адекватний текст українською мовою. У процесі слухання та розуміння тексту оригіналу перекладач повинен сам вирішувати, що у вихідному тексті є основним, смислоутворюючим, і відтворити це мовою перекладу, оскільки у будь-якому разі з огляду на всі складові частини комунікативної ситуації навіть досвідчений перекладач не може перекласти все почуте. Інтонація та інтонаційно-виразні засоби мовлення повинні бути враховані перекладачем. Ритміко-мелодійна побудова промови передає її смисл і почуття за допомогою висоти тону, сили звуку, темпу мови й тембру голосу. Перекладач повинен уміти надати своєму голосу мелодійності, а слова супроводжувати нейтральними жестами та мімікою, які б допомогли донести сказане до адресата.

Ключові слова: глухач, інформація, комунікативна ситуація, стратегія, редагування.

Постановка проблеми. Перекладацька діяльність бере свій початок ще у далекому минулому. Спроби розібратися у теоретичних проблемах та принципах перекладу були здійснені ще у давнину. Такий інтерес до проблем перекладу обумовлений не лише його значним соціальним та культурно-історичним значенням, а ще без перекладу є неможливим міжнародний контакт, що є найдавнішим джерелом культурного взаємобогачення народів шляхом обміну духовними цінностями. У сучасному світі у зв'язку зі збільшенням кількості міжнародних контактів у різних сферах діяльності зростає роль усного перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню лінгвістичних аспектів перекладу присвячено роботи Я.І. Рецкера, Л.С. Бархударова, О.В. Федорова, Ж.П. Віне, Ж. Дарбельне. Питання про теоретичну значущість перекладу для інших галузей мовознавства розглядається у працях Р. Якобсона. У роботах О. Каде і А. Нойберта досліджуються комунікативні функції перекладу. Загальні питання усного перекладу та механізми, які обумовлюють функціонування синхронного перекладу, досліджували Л.К. Латишев та О.Д. Швейцер. Усний переклад із точки зору психології та когнітивних аспектів розглядається у працях В.О. Артемова та Б.В. Беляєва. Питанням механізмів реалізації послідовного перекладу приділили увагу О.В. Алікіна та Д. Селесковіч.

Метою статті є вивчення теоретичних основ специфіки процесу усного перекладу як особливого виду мовленнєвої діяльності. Завданням є з'ясування стратегій та способів здійснення німецько-українського усного перекладу, результатом якого є адекватний цільовий текст.

Виклад основного матеріалу. Перекладач-глухач є посередником у сфері міжкультурної комунікації, а усний переклад є видом цієї міжмовної та міжкультурної комунікації. Завданням перекладача є відтворення по-новому змісту тексту оригіналу мовою перекладу так, щоб адресат цього повідомлення зміг його зрозуміти. Вирішальними передумовами такого успішного відтворення тексту оригіналу є високий рівень мовних знань перекладача та достатній рівень загальних і спеціальних знань для розуміння тексту оригіналу настільки глибоко, щоб він зміг продукувати адекватний цільовий текст на основі того, що зрозумів. Перекладач передає зміст висловлювання. Це, звичайно, буде значно легше, якщо він настільки добре оволодів фаховими термінами тієї галузі, про яку йдеться в тексті оригіналу, що може їх «перекодувати». Адекватний усний переклад є можливим за умови, коли перекладач спочатку не може знайти конкретний термін, але він уміє та знає, як передати зміст і значення цього терміна іншими словами. Таким чином, перекладач повинен не лише добре зрозуміти текст, який він має відтворити, але й, довго не роздумуючи, підібрати мовні засоби для того, щоби відтворити почуте.

Темп відтворення перекладачем змісту оригіналу, яким би важливим він не був, не повинен заважати адекватному усному перекладу. Як і перекладач, у якого є лише один шанс зрозуміти текст оригіналу, адресат має теж лише одну можливість зрозуміти текст перекладу. Перекладач повинен передати чітко та зрозуміло зміст висловлювання. Саме тому хороший перекладач замінить надмірно складну та абстрактну промову доповідача легким для сприйняття, риторично ефективним текстом перекладу.

Стратегії та способи, до яких вдається перекладач-глухач, будуть залежати перш за все від ситуації, в умовах якої здійснюється переклад, та складових частин цієї ситуації, а саме адресанта та адресата мовлення, теми та основної думки висловлювання, мети й місця спілкування. Всі ці фактори впливають один на одного різним чином у процесі комунікації. Також слід брати до уваги те, що перекладач теж належить до комунікативної ситуації, особливо якщо йдеться про послідовний переклад [1, с. 201]. Залежно від цього У. Каутц виділяє під час передачі тексту оригіналу серед основних такі стратегії усного перекладу, як транскодування, парафразування, компресія, фокусування, розгортання, генералізація, інференція (мається на увазі логічна обробка інформації з подальшими умовиводами), сегментація, контроль (моніторинг) перекладу [2, с. 324].

Отже, процес усного перекладу охоплює такі дії перекладача-глухача:

- транскодування, коли він «переписує» текст оригіналу, продукуючи текст перекладу шляхом використання збережених у своїй пам'яті лексичних та синтаксичних відповідників;
- парафразування – процес, під час якого перекладач передає те, що має на увазі мовець, проте лаконічніше та зрозуміліше для адресата;
- компресія, коли перекладач фільтрує почуту інформацію та відкидає ту, яка, на його думку, є зайвою для адресата;
- фокусування, за якого виділяється важлива інформація;
- експансія – процес лексико-семантичного розширення чи розгортання змісту оригіналу, коли відбувається вербалізація інформації, яка не є прямо вираженою в оригіналі, але яку має на увазі мовець;
- генералізація – процес узагальнення, тобто перекладач не вдається в деталі, а передає лише суттєвий зміст, коли йдеться про інформацію, яка є зрозумілою і поданою в більш узагальненій формі;
- інференція – одне з найважливіших понять лінгвістичної прагматики, яке трактується як умовивід, сформований учасниками комунікації в процесі інтерпретації отриманих повідомлень; інференція є когнітивним процесом, пов'язаним з обробленням та вилученням інформації; певний умовивід здійснюється на основі інформації, відомої з контексту ситуації, попереднього мовленнєвого контексту, накопиченого протягом життя досвіду спілкування, соціокультурних знань; до цієї стратегії перекладач вдається, коли він у зв'язку з певними обставинами (наприклад, щось із зовнішнього оточення завадило почути сказане мовцем, наявний швидкий темп доповіді оратора) не зрозумів сказаного мовцем та вгадує це на основі вже перекладених фрагментів тексту або керуючись своїми власними знаннями та логікою;
- сегментація, коли перекладач повинен вичленити змістовно завершені одиниці тексту та безперервно їх опрацювати;
- моніторинг – самоконтроль перекладеного, коли перекладач перевіряє достовірність та правильність власного розуміння тексту оригіналу та, відповідно, зробленого на цій основі тексту перекладу.

Як було зазначено вище, перекладач повинен уміти швидко зрозуміти зміст тексту оригіналу, а також ефективно передати його засобами мови перекладу. Незважаючи на те, що опрацювання тексту перекладу під час усного перекладу не можна порівнювати з редагуванням тексту під час письмового перекладу, редагування тексту також наявне навіть під час тлумачення

почутого. Якщо йдеться про текст оригіналу, переклад якого здійснюється усно, то під редагуванням розуміється лише опрацювання тексту перекладу перед тим, як його вимовити. Перекладач-глухач дійсно повинен відредагувати текст оригіналу, який він почував, зрозумів, зберіг та передав. Зрозумілим є те, що цей процес редагування відбувається безпосередньо під час зберігання та передачі почутого.

Яку основну мету переслідує перекладач-глухач, редагуючи текст оригіналу? Перш за все йдеться про регулювання співвідношення основної (релевантної) та зайвої (надлишкової) інформації [2, с. 328].

Кожен текст містить елементи, які не є необхідними для передачі інформації. Наявність цих елементів обумовлена потребою зробити текст добре зрозумілим та доступним для адресата. Повтори, приклади, перефразування є страховкою мовця від того, що його не зрозуміють слухачі або зрозуміють неправильно. Однак є випадки, коли мовець просто зловживає цими елементами, що обумовлено, скоріше, його манерою висловлювання. Завданням перекладача у цьому разі є не наслідування мовця й припущання тих же помилок, а трансформація змісту тексту оригіналу у структурний, синтаксично чіткіший, лексично точніший та стилістично правильний текст перекладу.

Перекладач повинен усвідомлювати, що учасники діалогу сприймають його як необхідність (якщо йдеться про послідовний переклад) та із задоволенням поспілкувалися би прямо, якщо б могли, тому одним із пріоритетних завдань перекладача-глухача є лаконічний та ефективний адекватний переклад. Наприклад, мовець демонструє за допомогою проєктора слухачам таблицю й зазначає: *“Hier in dieser senkrechten Spalte ganz rechts, wo – wie gesagt – der Umsatz der Firma im vorigen Jahr angegeben ist. Ich bitte übrigens darum, dies nicht mit dem Umsatz, der in diesem Jahr erwartet werden wird, zu verwechseln, das hat zwar was miteinander zu tun, ist aber nicht das Gleiche. Also hier sehen Sie, dass der Umsatz um 5% auf 4 Mio. gesteigert worden ist”*. Коли він це говорить, то демонструє на екрані презентації та таблиці, про які йдеться у його виступі. Одним із можливих перекладів почутого перекладачем може бути такий: *«Тут зазначений збут фірми у минулому році, який, проте, не є ідентичним збуту, прогнозованому у цьому році. Отже, збут, який нас цікавить, зріс на 5% і досяг 4 млн. євро»* (переклад наш). При цьому перекладач має вказати спочатку на стовпчик, який показував доповідач, а потім – на дані, про які той говорив, тобто відбулося редагування тексту оригіналу. Перекладач шляхом ефективного застосування невербальних засобів не лише зробив текст перекладу щодо тексту оригіналу зрозумілішим, але й скоротив його.

Порівняно з одностороннім послідовним перекладом невербальні засоби виразності відіграють значно більшу роль під час двостороннього усного послідовного перекладу. Тут йдеться не лише про міміку та жести, але й про мову тіла загалом. Ці засоби виразності також повинні бути враховані перекладачем під час передачі вихідного тексту мовою перекладу. Загальновідомо, що міміка може бути використана для вираження таких емоцій, як гнів чи радість, подив чи співчуття. Перекладач також повинен пам'ятати (і враховувати!), що міміку можна використовувати для модифікації словесного висловлювання, іноді навіть для протидії йому, наприклад, якщо доповідач із усмішкою говорить про дуже суперечливу точку зору. Жести можуть полегшити адресатові та перекладачеві

розуміння почутого, якщо їх використовувати для ілюстрації сказаного (наприклад, коли йдеться про розмір, форму, рух або положення предмета). Крім того, жести часто також мають додаткову функцію: вони доповнюють ствердження, наприклад, коли доповідач каже *“Der Knackpunkt liegt eben doch hier!”* і вказує на певний елемент у блок-схемі, яка вже обговорювалася в розмові. Зрештою, жести часто замінюють словесне висловлювання, наприклад, коли знизують плечима, хитають головою, махають руками, кивають головою.

Коли йдеться про тлумачення невідповідного мовлення (є типовим для двостороннього послідовного перекладу), часто спостерігаємо, що спікер сам неефективно структурує своє висловлювання. У цьому разі слухачеві важко відрізнити важливу інформацію від несуттєвої. Завданням перекладача є турбота про продукування тексту перекладу з фокусуванням на передачі суттєвої інформації, тобто він самостійно вирішує, що скоротити, а що залишити в тексті перекладу. Наприклад, наведемо ситуацію усного послідовного перекладу.

Співрозмовник 1: *“Wie viele Studenten wohnen in diesem Wohnheim?”*

Співрозмовник 2: *“Das Heim wurde vor drei Jahren fertiggestellt, aber aus verschiedenen Gründen erst vor zwei Jahren bezogen. Wir haben je zwanzig Zwei- und Vierbettzimmer, also Platz für 120 Studenten. Zur Zeit ist das Heim mit 115 belegt”* (переклад наш). Власне, того, хто ставить питання, цікавить лише інформація, повідомлена в останньому реченні (*Zur Zeit ist das Heim mit 115 belegt*), оскільки саме про це він запитував. Уся інша інформація, якою б цікавою вона не була, йому менш важлива. Зрозуміло, що перекладач не може просто упустити цю інформацію. Проте під час редагування тексту оригіналу він може змінити послідовність подання інформації та, як варіант, перекласти таким чином: *«Нині тут проживає 115 студентів. Власне, є місця для 120, оскільки є 20 дво- та 20 чотирьохмісних кімнат. Сам гуртожиток був збудований 3 роки тому, але 2 роки лише як заселений»*.

Д. Селесковіч зазначає, що у перекладі, орієнтованому на економію мовних зусиль, слід уникати об'ємних формулювань, свідомо використовувати коротші слова, щоби після розпізнавання змісту тексту оригіналу відтворити його з найменшими затратами часу у тексті перекладу [3]. Перекладач має незалежно практикувати скорочення змісту та мовних засобів, оскільки з огляду на свої типологічні відмінності українська та німецька мови різняться іноді навіть дуже значно довжиною слів та кількістю складів, відповідно, й часом, необхідним для того, щоб вимовити ці слова чи склади. Слухаючи та розуміючи зміст сказаного, перекладач створює власну картину того, що є у тексті оригіналу важливим та смислоутворюючим, та відтворює це у тексті перекладу. Іноді навіть для досвідченого перекладача за умови швидкого темпу мовлення, мінімальної надлишковості тексту оригіналу неможливо перекласти все, не говорячи вже про перекладача-початківця.

Коли відбувається процес відтворення тексту перекладу і в дію вступає перекладач, то він повинен володіти відповідною кваліфікацією. Однією з вимог є вміння контролювати страх виступу перед аудиторією, який не має ставати на заваді і ставити під загрозу виконання завдання. Також перекладач повинен уміти тримати зоровий контакт зі слухачем, коли продукує текст перекладу. Оскільки йдеться про усну комунікацію, то важливу роль відіграють голос, інтонація, темп мовлення перекладача.

Необхідними передумовами успішного перекладу є вміння перекладача говорити з відповідною гучністю та швидкістю. Як правило, темп мовлення перекладача має бути дещо швидшим, ніж мовця, проте без пауз та посліху. У будь-якому разі перекладач-тлумач повинен адаптувати свою вимову до мовної ситуації, вибираючи відповідний рівень звучання та темп мовлення. Слід не забувати про те, що у німецькій мові чим чіткіше мовець вимовляє приголосні, тим краще його розуміє слухач [1, с. 206]. Однією з максим перекладача-тлумача, коли відбувається фонетична реалізація тексту перекладу, є «непомітне посередництво», тобто потрібно уникати, з одного боку, нудного, монотонного мовлення, а з іншого боку, емоційно перебільшеного, яке супроводжується бурхливими жестами та мімікою.

Кожен перекладач має бути максимально готовим до комунікації, тобто вміти висловлювати думки на різні теми у найрізноманітніших комунікативних ситуаціях. Для вдосконалення своїх професійних умінь перекладач буде використовувати будь-яку комунікативну ситуацію (навіть одномовну), що дасть йому змогу практикуватися для виконання своєї роботи. Мовчазна або не дуже красномовна людина навряд чи стане хорошим перекладачем, оскільки перекладач – це перш за все професіонал-оратор. Він повинен опанувати такі види ораторського мистецтва, як риторика та красномовство.

Висновки. Отже, результати дослідження показують, що усний послідовний німецько-український переклад є комплексною, креативною діяльністю у межах міжкультурної мовної комунікації, оскільки здійснюється за специфічних умов, коли для перекладача-тлумача існує обмеження в часі та майже відсутня можливість внесення правок у текст перекладу. Саме комунікативна ситуація та її складові частини визначають стратегії, до яких вдається перекладач у процесі редагування та продукування тексту перекладу.

Література:

1. Knobloch K. Sprecherziehung und rhetorische Kommunikation – wichtige Bausteine im Dolmetschstudium. *Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe* / Hrsg. von J. Best und S. Kalina. S. 196–208.
2. Kautz U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. München: Iudicium, 2002. 645 s.
3. Seleskovitch D. Der Konferenzdolmetscher. Sprache und Kommunikation. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1988. 150 s.

Lapynina O. Theoretical fundamentals of German-Ukrainian consequential interpretation

Summary. The article analyzes the theoretical aspects of German-Ukrainian interpretation. The product of interpretation is an adequate target text, which must be accessible and understandable to the addressee. Depending on the communicative situation and its elements, the strategic decisions made by interpreter can differ significantly.

Among the main strategies and methods of interpretation we distinguish transcoding, paraphrasing, compression, focusing, deployment, generalization, logical processing of information with subsequent inferences, segmentation and control of interpretation.

All these strategies, aimed at producing an adequate target text, must be combined by the translator in the translation process. In contrast to written translation, the process of editing in interpreting takes place directly during the preservation and transmission of what is heard and is primarily to regulate the ratio of relevant and redundant information.

Given that he is a “compulsory necessity”, the interpreter must convey the information to the addressee efficiently and concisely with a minimum of time. The task of the interpreter in this case is to transform the content of the text in the original language into a structural, syntactically clearer, lexically more accurate and stylistically correct adequate text in the language of translation.

In the process of listening and understanding of the original text, the interpreter must decide for himself what is the main, meaningful in the source text, and reproduce it in the language of translation, because in any case, taking into account all components of the communicative situation, even for

an experienced translator it’s not possible to interpret everything he heard.

Intonation and intonation-expressive means of speech must be taken into account by the interpreter. Rhythmic and melodic construction of speech conveys its meaning and feeling through pitch, volume, tempo and tone of voice. The interpreter must be able to give his voice melody, and the words must be accompanied by neutral gestures and facial expressions that would help convey what is said to the recipient.

Key words: interpreter, information, communicative situation, strategy, editing.